

діяльності – забезпечить оперативність реагування на соціокультурні зміни та творчу самореалізацію у будь-якій сфері життя.

Література:

1. Богута В. М. Методичний аспект формування хореографічних творчих здібностей молодших школярів / В. М. Богута // Мистецтво та освіта. – № 3 (73). – 2014. – С. 39–43.
2. Пуртова Т. В. Учите детей танцевать: Учебное пособие / Т. В. Пуртова, А. Н. Беликова, О. В. Кветная. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
3. Савченко О. Я. Розвиток особистості школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://filologukr.ucoz.ru/_ld/1/105_UKR_Sухomlinska.pdf
4. Семак О. О. Особистісні кореляції успішності інтерпретації хореографічного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук. : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Семак; Ін-т психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К., 2002. – 21 с.
5. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Педагогіка : хрестоматія / уклад. : А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К., 2003. – С. 425–432.

УДК 373.3.015.31:502/504

ЕКОСВІДОМІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Наталія Олександрівна Власенко

*кандидат біологічних наук, доцент кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

Анотація. У статті обґрунтована актуальність дослідження екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку, що пов'язано із необхідністю виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства. Розкрито поняття екологічної свідомості та розглянуто її структуру: Здійснено вивчення процесу формування і розвитку екологічної свідомості молодших школярів.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна освіта, молодші школярі.

Abstract. The article substantiates the relevance of the study of ecological consciousness of children of junior school age, which is connected with the need to educate a young generation capable of harmoniously coexisting with nature, rational use and reproduction of its wealth. The concept of ecological consciousness is revealed and its structure is considered: The study of the process of formation and development of ecological consciousness of junior schoolchildren.

Key words: ecological consciousness, ecological education, junior schoolchildren.

ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Nataliia Oleksandrivna Vlasenko

Екологічна свідомість як специфічна, самостійна форма суспільної свідомості виникає лише в ХХ ст. нашої ери як наслідок відображення загрози глобальної екологічної катастрофи та наростання кризових явищ у системі «людина-природа» [9, 14]. У зв'язку з цим, екологічна спрямованість освіти стає новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії та практики.

Сьогодні питання екологічної свідомості належить до глобальних соціально-психологічних проблем, оскільки вирішення екологічних питань неможливе без змін екологічної свідомості сучасної людини. При цьому важлива роль відводиться саме початковій школі, яка є відправною точкою відмови від руйнівного споживацького способу життєдіяльності людини до бережливо-відновлювального [3, 32].

Зміни в навколишньому середовищі, викликані техногенним опосередкуванням взаємодії людини з довкіллям, призвели до значних змін у формах і засобах життєдіяльності людей. Значне відчуження людини від природи призводить до виникнення цілого комплексу негативних наслідків, що зумовлює необхідність пошуку шляхів переорієнтації світоглядних основ буття та суспільного виробництва у взаємодії людини з природою. У зв'язку із цим важливого значення набувають інноваційні психологічні підходи до екологічної освіти і екологічного виховання школярів, які повинні бути спрямовані на формування у них домінуючих екологічних цінностей, вироблення уміння бачити, відчувати та усвідомлювати повноту явищ природи, виявляти активність та власну причетність до проблем довкілля. Це зумовлює потребу глибокого вивчення розвитку екологічної свідомості, багачення й розширення знань про

довкілля, зміни ставлення школярів не лише до світу природи, що оточує їх, але й до самих себе, як частини природи, вдосконалення методів діагностики даного психічного явища.

Екологічна свідомість розглядається в руслі екологічної психології (А. Калмиков, Н. Кочетков, І. Кряж, В. Медведєв, В. Панок, В. Рубцова, І. Шлімакова, І. Шмелева, та інші). Проблема екологічної свідомості нині активно досліджується в українській (С. Кравченко А. Львовчкіна, Л. Лупійко, В. Романюк, Ю. Швалб, О. Шаповал, І. Шлімакова), та зарубіжній (І. Алтман, Н. Васильєв, Б. Рогоф, В. Рубцова, П. Штерн) психології. Єдиного тлумачення поняття «екологічна свідомість» як психологічної категорії ще не існує, хоча існують декілька підходів до її визначення. Зазвичай дослідники розуміють екологічну свідомість як певне психічне утворення, пов'язане із ставленням людини до природи (К. Каландаров, А. Кочергин, Н. Кочетков, Ю. Швалб, та інші). Відповідно до цього, будуються різні концепції, на основі яких розробляють методологічні принципи, основні поняття, діагностичні методи вивчення особливостей екологічної свідомості та екологічних уявлень як її підструктури (С. Дерябо, В. Панов, В. Скребець та інші) [7, 1].

В залежності від спрямованості екологічних уявлень, виокремлюються три типи екологічної свідомості: антропоцентрична, природоцентрична, екоцентрична (А. Львовчкіна, В. Скребець, В. Панов, О. Рудоміно-Дусятська, В. Ясвін); досліджуються психолого-педагогічні проблеми формування екологічної свідомості в навчально-виховному процесі (М. Забродський, М. Колесник, М. Філоненко та ін.).

У сучасній українській психологічній науці вікові аспекти проблеми екологічної свідомості розкриті у працях Н. Глухової, Л. Лупійко (дошкільний вік), Н. Ващенко, М. Заброцький, М. Іванчук, С. Клименко, (молодший шкільний вік), О. Вернік, Е. Грезе, Т. Євдокімова (підлітковий вік), І. Ковальчук, А. Львовчкіна, І. Шлімакова (юнацький вік). Стосовно молодшого шкільного віку, який є найбільш чутливим для розвитку екологічної свідомості, можна стверджувати про відсутність системних досліджень даного психічного явища [7, 2].

Розглядаючи питання екологічної освіти Г. П. Пустовіт переконаний, що суть її полягає в тому, що це неперервний процес засвоєння знань, умінь, понять, цінностей, спрямований на осмислення взаємозв'язків між людьми, їх культурою й навколишнім середовищем, який сприяє прийняттю екологічно

доцільних рішень, засвоєнню відповідальних правил поведінки в навколишньому середовищі [8, 59]. Він вважає, що одними із основних завдань екологічної освіти є набуття, закріплення екологічних знань та усвідомлення суспільством того, що природні багатства не безмежні. Сучасне суспільство не має права жити за рахунок майбутніх поколінь. Тому влучним є вислів А. де Сент-Екзюпері: «Ми не отримуємо в спадщину Землю від прашурів, ми отримуємо її в борг від наших дітей!» [11, 355].

Видатні науковці С. Д. Дерябо та В. А. Ясвін зазначають, що основна мета екологічної освіти полягає у формуванні екоцентричного типу екологічної свідомості, готовності відповідально ставитися до навколишнього природного середовища, виховання екологічно усвідомленої поведінки, знань, прав і обов'язків громадян. Тому, екологічна свідомість – це складне структурне утворення, у якого є багато різних форм і рівнів свого існування та функціонування. На думку М. Г. Складановської, під поняттям «екологічна свідомість» слід розуміти не просто відношення до природи і сукупність уявлень про взаємозв'язки в середині системи «людина-природа», а більш високий рівень розвитку людської свідомості і самосвідомості, її світоглядний аспект, який значною мірою відповідає поняттю «екологічний» і характеризується усвідомленням життя як великої цінності для будь-якої істоти, «благоговінням перед життям». Вона наповнює глибокою суттю кожен вчинок людини, виявляє його моральний аспект [10, 52].

За О. І. Салтовським, екологічна свідомість є відтворенням людьми екологічних умов життя і відносин між суспільством і природою у вигляді екологічних теорій, ідей, уявлень, що відображають ставлення до природи в дану історичну епоху [13, 229]. Ряд інших учених (С. Д. Дерябо, Д. І. Кавтарадзе, В. А. Ясвін та ін.) визначають екологічну свідомість, як сукупність екологічних уявлень (індивідуальних і групових) про взаємозв'язки в системі «людина-природа» і в самій природі; стратегії та технології взаємодії з навколишнім природним середовищем; життєві цінності етичного плану, які спонукають до формування екологоорієнтованих цінностей, як особливу форму свідомості, що можна сформулювати лише в процесі діяльності.

З позиції науковців О. М. Галаєвої і М. Л. Курок екологічна свідомість є відображенням людьми способу їхнього ставлення до природи. Вони зазначають, що під нею прийнято розуміти відображення в ідеальних формах (поняттях, судженнях, законах,

теоріях, наук та ін.) взаємних зв'язків біологічних організмів і людського суспільства з природним середовищем.

Теоретик соціальної екології Е. В. Прусов вважає, що екологічна свідомість – це сукупність поглядів, теорій та емоцій, які відображають проблеми співвідношення (співіснування) суспільства та природи в розумінні оптимального їх вирішення відносно конкретних потреб суспільства і можливостей природи. Дослідник Е. В. Гірусов відзначає, що з практичної точки зору екологічну свідомість часто-густо визначають як усвідомлення людиною (суспільством) загострення екологічної ситуації та негативних наслідків екологічної кризи; вміння та звичку діяти по відношенню до природи так, щоб не порушувати зв'язків і колообігів природного середовища; сприяти покращенню й охороні довкілля заради не лише нинішнього, а й майбутнього покоління [13, 229].

На думку М. В. Хроленко тільки розвиток екологічної свідомості визначає поведінку людини, її діяльність, екологічну культуру [12, 3]. Через свідомість людина виявляє власне ставлення до свого середовища існування, здатна змінювати природу, пристосовувати її до власних потреб або сама пристосовується до навколишнього світу.

Мета даної статті полягає вивченні особливостей екологічної свідомості молодших школярів.

Активне впровадження ідей екологічної освіти й виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства регламентовано Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст., Концепцією екологічної освіти в Україні, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. тощо. 21 лютого 2018 року уряд затвердив новий Державний стандарт початкової освіти, за яким учитимуться перші класи Нової української школи в наступному навчальному році. Однією з ключових компетентностей є екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства. Такий підхід сприяє самореалізації особистості учня в житті, його соціальній адаптації, конструктивній суспільній діяльності і є умовою формування громадянина України [2].

Екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та свого внутрішнього світу; рефлексія місця та ролі людини в екологічному світі, а також саморегуляція цього відображення.

Для екологічної свідомості властиві усі ознаки свідомої діяльності людини з тією особливістю, що вона ініційована екологічним змістом.

Екологічна свідомість має трикомпонентну структуру [2, 79]:

- психічне відображення природного, соціального, штучного та внутрішнього середовища – когнітивний компонент;
- ставлення до цього середовища – емотивний компонент;
- саморефлексія та саморегуляція в навколишньому середовищі (стратегії та технології взаємодії) – поведінковий компонент.

Когнітивний компонент ставлення до довкілля у молодшому шкільному віці являє собою початкові знання про закони існування природи та про важливість взаємодії людини і довкілля. Це пізнання формується передусім на уроках природничого циклу, а також на екскурсіях та під час безпосередньої екологічної діяльності, яку організують дорослі.

Емотивний компонент у молодшому шкільному віці може розвиватися завдяки творчій діяльності – малюванню, фотографуванню, а також створенню цікавих оповідань про природу. Розвиваючи емотивний компонент, ми поглиблюємо особистісне ставлення до елементів довкілля [6, 201].

Мотиваційний компонент позитивного ставлення до навколишнього середовища у молодшому шкільному можна формувати, спираючись як на прагматичний підхід до довкілля, яке є джерелом нашого існування, так і на естетичний: красиве довкілля дарує нам насолоду.

Поведінковий компонент ставлення до довкілля у молодшому шкільному віці формується, на основі всіх вищезазначених компонентів (когнітивного, емоційного й мотиваційного) у процесі взаємодії із природою, у процесі діяльності, спрямованої на охорону та розвиток довкілля, яку організують дорослі: вихователі, психологи, батьки, а також у процесі творчого осмислення краси навколишнього світу.

Загальною ж тенденцією розвитку екологічної свідомості молодших школярів та формування їхньої екологічної поведінки є наступне: у молодшому шкільному віці здійснюється перехід від споглядання довкілля до перетворювальної діяльності у цьому довкіллі. Означений процес супроводиться накопиченням досвіду спілкування з природою у супроводі дорослих: батьків, вихователів, учителів. У період молодшого школярства дитина розширює своє пізнання про світ та, за участі дорослого і на підставі певних

уявлень, починає будувати свої стосунки із цим світом, а відтак, головною метою екологічної освіти формування поняття про взаємозв'язок, взаємодію, взаємозалежність людини і довкілля, а також набуття певного досвіду практичної діяльності з охорони та розвитку довкілля.

Крім того, у ставленні молодшого школяра до довкілля починає виразно проявлятися моральний компонент. Діти вже здатні усвідомлювати свою поведінку у довкіллі як правильну або ж неправильну (моральну – аморальну). Сприяє формуванню морального компонента обговорення з дітьми різних ситуацій, що стосуються взаємовідносин людини та довкілля. Ефективною тут буде рольова гра, яка допомагатиме формуванню суб'єктного ставлення до елементів довкілля – рослин, тварин, птахів, комах тощо.

У молодшому шкільному віці відбуваються суттєві зміни у сприйманні оточуючого середовища, якщо їх порівнювати з дошкільним віком. Саме у молодшому шкільному віці починає стрімко формуватися поведінковий компонент екологічної свідомості. Саме у молодшому шкільному віці з'являється бажання та можливість самому доглядати тварин, вирощувати рослини, створювати комфорт та затишок навколо себе. Але потрібно враховувати можливості дитини і пропонувати їй догляд за невибагливими тваринами та рослинами, тобто такими, що не потребують занадто складних технологічних прийомів догляду. Це, наприклад, такі тварини, як морські свинки, ховрахи, черепашки. Серед рослин не потребують складного догляду кактуси, алое, каланхое.

Високий пізнавальний інтерес у молодшому шкільному віці до світу природи, а також спостережливість можуть бути використані для розширення екологічної ерудиції. Для формування когнітивного компоненту екологічної свідомості використовується література з яскравими фото та малюнками тварин і рослин, екскурсії на природу, до природничого музею чи до зоопарку, де кваліфікований працівник розповість багато цікавого про тварин та їх охорону.

Особливістю екологічної свідомості є те, що вона формується шляхом поступового пізнання природи, базуючись на принципах системності та нероздільного зв'язку теорії з практикою. Формування екологічної свідомості є актуальним на різних вікових етапах розвитку особистості. Проте, психологічні особливості молодших школярів такі як: здатність оволодівати теоретичними знаннями; їх безпосередня, природна допитливість; емоційна

чутливість до оточення, створюють найсприятливіші умови для екологічного виховання в освітньому процесі. Адже дитина здатна любити, захищати, насамперед, те, що розуміє, знає й може пояснити [4, 20].

Уроки природознавства у початковій школі мають навчити дітей розуміти красу навколишнього світу, розвивати потребу бережливого ставлення до природи, виховати соціально-активну особистість і є початковою ланкою природоохоронної діяльності учнів. Під час вивчення явищ та об'єктів природи дуже важливим є використання різноманітних форм проведення уроків, які забезпечують емоційно-естетичне сприйняття навколишнього середовища. Це ігри, бесіди, вікторини, екскурсії в природу, екологічні досліди, метод проектів, дидактичні ігри, природоохоронні акції, робота з джерелами народної мудрості та творами дитячої літератури, що містять елементи екологічних знань і т.п. При цьому необхідно намагатися створювати умови безпосереднього контакту учнів з природним матеріалом для розвитку емоційного компоненту екологічної свідомості та активно долучати їх до природоохоронної діяльності [1, 361; 4, 21].

На думку багатьох вчених-педагогів найефективнішим методом екологічної освіти молодших школярів на уроках природознавства є ігровий. Особливість даного методу полягає в активності учнів у розв'язанні проблеми, розвивається логіка й творчість, засвоєний матеріал емоційно забарвлюється, що сприяє швидкому закріпленню теоретичних знань та проявляється в навичках та уміннях. Саме гра запобігає психологічному перевантаженню учасників навчального процесу [1, 360].

Таким чином, якщо екологічне виховання та екологічне навчання молодших школярів буде проводитися на достатньо високому рівні, це сприятиме успішному формуванню еколого-орієнтованої свідомості даної вікової категорії. Водночас дослідники констатують, що більшість дітей серед молодших школярів, з одного боку, володіють правилами та нормами екологічної поведінки, а з іншого – не мають можливості виявляти активність для захисту й охорони довкілля. З огляду на це вчителям і психологам, які займаються екологічною освітою та екологічним вихованням молодших школярів, варто долучатися до природоохоронних заходів разом зі своїми вихованцями. Це стане важливим чинником переходу від споглядання оточуючого світу до діяльності, спрямованої на охорону та розвиток життєвого середовища. Загальна тенденція розвитку суб'єктивного ставлення

до світу природи у молодшому шкільному віці виражається в накопиченні досвіду психологічної та практичної взаємодії з різноманітними природними об'єктами.

Ставлення до довкілля молодшого школяра можна представити як трьохкомпонентну структуру, що складається з таких елементів:

- емотивного (емоційного);
- когнітивного (пізнавального);
- конативного (поведінкового).

Отже, визначити ставлення людини, зокрема, молодшого школяра, до довкілля можна лише проаналізувавши усі три компоненти цього ставлення – емоції, пізнавальну діяльність спрямовану на довкілля та поведінку у оточуючому середовищі. Ці компоненти мають різну вагу, як у окремих вікових та соціальних групах, так і у окремих особистостей, одним з найважливіших завдань екологічного виховання є, з одного боку, формування усіх трьох компонентів, а з іншого – гармонійного їх поєднання.

Література:

1. Волохата К. Т. Екологічні ігри на уроках природознавства як засіб формування екологічної культури молодших школярів / К. Т. Волохата, Л. Д. Телега // Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця. – 2013. – Вип. 39. – С. 360–362.
2. Державний стандарт початкової освіти Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
3. Загородня Л. Екологічна освіта молодших школярів: європейський досвід / Л. Загородня // Школа. – 2017. – № 9. – С. 32–34.
4. Лазаренко Л. М. Виховання екологічної свідомості в екологічній освіті / Л. М. Лазаренко, В. В. Дивак // Безпека життєдіяльності. – 2008. – № 9-10. – С. 20–21.
5. Львовочкіна А. М. Основи екологічної психології: Навч. посібник. / А. М. Львовочкіна. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.
6. Назарук В. Психолого-педагогічні закономірності екологічної освіти молодших школярів / В. Назарук // Український науковий журнал «Освіта регіону». – № 3. – 2011. – С. 205–209.
7. Падалка Р. Г. Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості молодшого школяра: Автореф. ... канд. пед. наук: 19.00.07. – К.: 2018. – 22 с.
8. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. / Г. П. Пустовіт. – К.: – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.

9. Семенюк Н. Екологічна культура – необхідний фактор безпечної перспективи розвитку суспільства / Н. Семенюк // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 14–21.
10. Складановська М. Г. Людина і світ. Вступ до екологічної психології: Навч. посіб. / М. Г. Складановська. – Д., 2006. – 144 с.
11. Федоренко О. І. Основи екології: Підручник / О. І. Федоренко, О. І. Бондар, А. В. Кудін. – К.: Знання. 2006. – 543 с.
12. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів: Автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К.: 2007. – 20 с.
13. Юрченко Л. І. Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й екологічної культури / Л. І. Юрченко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 78. – К., 2009. – С. 229–237.

УДК 378.011.3-051:373.3]:004

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія Володимирівна Гібалова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Анотація. У статті розглянуто педагогічні умови організації підготовки майбутніх вчителів початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності: організація діяльності студентів у інформаційному освітньому середовищі навчального закладу; урахування професійно-орієнтованого компоненту змісту інформатичних дисциплін; організація проектної діяльності із використанням хмарних технологій. Розкрито сутність дефініції «педагогічні умови», обґрунтовано їх вибір.

Ключові слова: педагогічні умови, вчителі початкової школи, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне освітнє середовище, проектні технології.

Summary. The article reveals the pedagogical conditions for organizing the training of future primary school teachers for the use of information and communication technologies in their professional activities: organization of students' activity in the informational educational environment of an educational institution; taking into account the professional-oriented component of the content of informatics disciplines; organization of project